

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано політико-правову базу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні, а також деякі проекти й програми з реалізації паритету.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерне законодавство.

Для забезпечення гендерного балансу в державі необхідна коректна політико-правова основа, що регулює гендерні відносини та забезпечує нормальне функціонування політичних інститутів. Україна, як і всі європейські країни, має законодавчу базу щодо рівних прав і можливостей статей.

В Україні дане питання активно досліджується та обговорюється останнього часу. Так, українська вчена Т. Мельник характеризує міжнародну та українську законодавчу базу, що регламентує рівні права та можливості. Дослідник В. Архипов розглядає проблеми дотримання прав людини, зокрема, рівні права та можливості жінок і чоловіків як складову успішної трансформації політичної системи України, зокрема, крізь призму законодавства. Аналізу гендерно-законодавчої бази присвячені роботи дослідників міжнародної правозахисної організації «Ла-Страда Україна» та ПРООН тощо. Але наразі остаточно не визначені основні проблеми чинного законодавства та рекомендації щодо його вдосконалення.

Метою статті є аналіз політико-правового регламентування забезпечення гендерної рівності в Україні.

Основними з нормативно-правових актів регулювання гендерних відносин в Україні є: Конвенція ООН № 45 Міжнародної організації праці «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності»; Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»; Постанова КМУ «Про затвердження Національного плану дій на 1997 – 2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі у суспільстві»; Постанови Верховної Ради України «Про Декларацію про загальні засади державної політики України

стосовно сім'ї та жінок», «Про засади державної політики країни в галузі прав людини» та «Про концепцію державної сімейної політики»; Конвенція Міжнародної організації праці № 156 «Про рівне ставлення, рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001 – 2005 роки»; Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні»; Затверджена Міжгалузєва програма «Сільська Жінка»; Конвенція ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» та протоколи, що її доповнюють; Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року».

Україна є членом ООН, тому одним із основних документів у сфері гендерної рівності є ратифікована в Україні Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», що була прийнята 18 грудня 1979 року. В конвенції надається визначення поняття дискримінації щодо жінок: «дискримінація щодо жінок — це розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі» [6].

Одним із правових документів, яким керуються в гендерній політиці в Україні, є «Декларація тисячоліття» Організації Об'єднаних Націй, яка включає «Цілі розвитку тисячоліття», зокрема, стосовно становлення паритетної демократії. Основними завданнями було поставлено до 2015 року забезпечити «гендерне співвідношення на рівні не менше 30 % до 70 % тієї чи іншої статі в представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади; скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків» [8].

У Конституції України (24 стаття) проголошується рівність чоловіків і жінок перед законом, тобто рівність їхніх прав та

обов'язків. Наголошено, що як і з відмінностями за ознакою раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними відмінностями, не може бути дискримінації й за ознакою статі. «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [7, с. 7].

Основним Законом України щодо регулювання гендерного балансу є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що був підписаний Президентом України 2004 – 2010 рр. В. Ющенко 8 липня 2005 року та набрав чинності 1 січня 2006 року.

У Законі вказано основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримка сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганда серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями в сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; об'єднання громадян; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їхньому складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [4].

Верховна Рада України має широкі повноваження в сфері регулювання гендерних відносин, у першу чергу визначає основні засади гендерної політики держави. Основну роботу по контролю за дотриманням гендерного паритету виконує Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Його повноваження: в рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини й громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; розглядає скарги на випадки дискримінації за ознакою статі; у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

У Законі наголошено, що для забезпечення гендерної рівності повинні співпрацювати практично всі державні та недержавні органи, особливо органи місцевого самоврядування. Так, в обласних державних адміністраціях визначається уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Виконання обов'язків уповноваженої особи (координатора) покладається на одного із заступника керівника. Органи виконавчої влади можуть утворювати консультативно-дорадчі органи, призначати радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. За рішенням відповідної місцевої ради в складі виконавчого органу відповідної ради може визначатись уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [4].

Впливати на гендерну ситуацію, за Законом, мають право й громадські організації, які можуть брати участь у розробці рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності; в реалізації загальнодержавних та регіональних програм; делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів тощо [5].

На практиці широкі повноваження вищевказаних владних органів і посадових осіб у питанні забезпечення гендерного паритету реалізуються переважно номінально.

Увага в Законі приділяється й гендерній рівності в суспільно-політичній сфері. Наголошується, що у виборчому процесі жінки й чоловіки мають рівні права. Політичні партії, виборчі блоки під час висування кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках (але де-факто – не в обов'язковій формі). Законодавчо закріплено забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Закон зумовлює захист гендерної рівності й у соціально-економічній сфері. Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості в працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей. Але не конкретизовано, в чому виявляється специфічність роботи, яка має виконуватися представником саме певної статі. Тому де-факто в оголошеннях завжди вказана бажана стать потенційного працівника.

Обов'язковим передбачується дотримання гендерного паритету працедавцями [5]. Але на практиці більшістю працедавців ігноруються вимоги гендерного законодавства, не створюються посади радників з відповідного кола питань, при працевлаштуванні керуються особистою інформацією потенційного робітника. Особливо гостро в Україні проявляється проблема поєднання сімейних і професійних обов'язків. Пропонуємо внести зміни в даний Закон про квотування робочих місць щодо паритетного представництва жінок і чоловіків.

За Законом, держава забезпечує жінкам і чоловікам рівні права та можливості у здійсненні підприємницької діяльності. Але в сфері бізнесу також спостерігається «принцип піраміди»: в «малому бізнесі» — більша кількість жінок, у «великому бізнесі» — чоловіків.

У сфері соціального захисту органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації рівною мірою враховують інтереси жінок і чоловіків під час здійснення заходів щодо їхнього соціального захисту. При цьому деякі дослідники різницю між, наприклад, вимогами виходу на пенсію для чоловіків і жінок називають дискримінаційними практиками. В той же час у соціальній сфері дискриміновано чоловічу половину населення.

Інша сфера обов'язкового забезпечення гендерної рівності — це сфера освіти. Питання надання вищої освіти є одним з найбільш збалансованих у гендерному аспекті в Україні. В той же час не у всіх вищих навчальних закладах вивчаються дисципліни з гендерної рівності.

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не тільки забороняє дискримінацію за ознакою статі, а й зумовлює покарання за недодержання вимог законодавства [5]. Але, на наш погляд, не на достатньому рівні. Пропонуємо жорсткіше

контролювати випадки гендерної дискримінації та сексуальних домагань, а також підвищити покарання за них.

26 липня 2005 року Президентом України був підписаний указ N 1135 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». За даним указом, міністри, керівники інших центральних та місцевих органів виконавчої влади повинні були покласти виконання обов'язків щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на одного зі своїх заступників. Також надається перелік обов'язків, які покладаються на відповідну посадову особу в сфері гендерної рівності [3].

При цьому вважаємо, що посадова особа, до компетенції якої належить не тільки гендерне питання, не зможе ефективно виконувати свої обов'язки щодо останнього через низку причин.

У зв'язку з ухваленням Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» Президент України 2004 – 2010 рр. В. Ющенко 25 квітня 2008 року підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Змінами у частині 1 статті 20 Закону України «Про об'єднання громадян» розширені можливості громадських об'єднань щодо їхньої участі у розробці проектів рішень з питань гендерної рівності, які приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Об'єднання громадян також мають право делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, які створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, а також проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Крім того, внесені зміни до статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», згідно з яким ця посадова особа повинна здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав і можливостей жінок та чоловіків [3].

12 травня 2011 року народні депутати України зареєстрували проект Закону України «Про внесення змін до законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Передбачається, що прийняття цього законопроекту допоможе приведенню українського законодавства у відповідність зі світовими тенденціями забезпечення прав людини. До розробки зазначеного проекту долучились представники центральних органів виконавчої влади, громадських організацій та експерти Програми рівних

можливостей та прав жінок в Україні. Серед іншого законопроект передбачає впровадження гендерних квот тільки в партійних списках: «При висуванні виборчого списку кандидатів у депутати місцевою організацією партії обов'язково забезпечується представництво в кожній п'ятірці кандидатів у депутати як жінок, так і чоловіків на рівні не менше двох осіб однієї статі» [9].

При цьому законопроект не передбачає інших конкретних гендерних квот, які в тексті замінюються фразою «з урахуванням принципу гендерної рівності», яку на практиці можна корелювати по-різному. Тому даний документ потребує доопрацювання.

Наприкінці 2006 року Уряд України затвердив «Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». Хоча дана програма вже не є чинною, вона потребує аналізу, тому що досі є єдиною програмою в сфері реалізації гендерної рівності в Україні. Треба зауважити, що в липні 2010 року Уповноважений Верховної ради з прав людини Н. Карпачова просила прем'єр-міністра М. Азарова «прискорити розробку проекту загальнодержавної програми із утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2016 року» [8]. Але й досі такої програми не існує.

Н. Гусак, головний науковий співробітник Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, аналізуючи ефективність реалізації Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві, зазначає, що реалізація положень Державної програми носила несистематичний та непослідовний характер, що підтверджується відсутністю відповідних програмних документів у цільових органах виконавчої влади та відповідальних осіб за їхню реалізацію. Н. Гусак продовжує, що для більшості регіонів проблема гендерної нерівності не є пріоритетною, оскільки з двох обов'язкових заходів на виконання Державної програми в 2007 році (прийняття відповідних регіональних програм та проведення конкурсу наукових робіт з гендерної проблематики) перший реалізували 2/3 областей, а другий — лише сім регіонів. Натомість часто здійснювалися заходи, що належали до компетенції інших органів та установ. Така ситуація підтвердила необхідність тлумачення окремих пунктів Державної програми для її безпосередніх виконавців [1, с. 29].

Крім законодавчої бази, наступним шляхом створення гендерного балансу в країні є урядові, міжурядові та громадські проекти із забезпечення гендерної рівності. Для розуміння ролі цих проектів у вирішенні гендерної проблематики необхідно розглянути основну з них — «Програму рівних прав та можливостей жінок в Україні».

Програма рівних прав та можливостей жінок в Україні є спільним проектом Європейського Союзу, Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida) й Програми розвитку ООН. Загальною метою цього проекту є підтримка державних інституцій та громадянського суспільства в забезпеченні гендерної рівності в Україні, підтримка рівності між жінками та чоловіками в різних сферах життя, підвищення статусу жінок в Україні як крок назустріч досягненню сталого людського розвитку, українських Цілей розвитку тисячоліття та розвитку демократичної держави, відповідно до міжнародних, конституційних та внутрішніх зобов'язань, а також в рамках урядових програм діяльності [8].

Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні підтримує Уряд у виконанні програм гендерної рівності та впровадженні відповідного законодавства для посилення національного механізму впровадження гендерної рівності на національному, регіональному та місцевому рівнях. Програма сприяє розвитку культури й освіти без гендерної упередженості та включенню питань з гендерної обізнаності й чутливості до системи освіти. Але, на жаль, не всі верстви населення мають можливість ознайомитись з діяльністю та результатами діяльності цієї Програми [8].

Шляхом використання системи центрів із підвищення кваліфікації в областях України проект організовує тренінги для державних службовців центральних, обласних та місцевих органів влади, які відповідають за розробку та впровадження гендерної політики. Наприклад, у 2011 році у Луганській області була проведена низка тренінгів для державних службовців.

Експерти Програми намагаються сприяти впровадженню гендерних стандартів у систему освіти, підтримувати формування системи методик та стандартів гендерної освіти для вчителів та викладачів України. Експертами розробляються рекомендації та методології для вчителів із подолання гендерних стереотипів у процесі навчання. Заявляється, що гендерні питання мають бути включені як до системи підготовки вчителів, так і до загальної системи вищої освіти [8].

Таким чином, законодавство України щодо забезпечення гендерної рівності є достатньо коректним для здійснення заходів щодо введення гендерного балансу. В Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» необхідно більш чітко визначити державний механізм досягнення гендерної рівності, конкретно визначивши ієрархію державних органів, що займаються питанням гендеру, а також конкретизувати прояви дискримінації за

ознакою статі. Основною проблемою законів і програм з гендерної проблеми є втілення (точніше, її відсутність) задекларованих ідей на практиці. Також необхідно найшвидше затвердити програму забезпечення рівних прав і можливостей на період до 2020 року як план обов'язкових заходів. Основна проблема — це незрозуміння цілей і завдань гендерних заходів в більшості випадків ні пересічними громадянами, ні державними службовцями. На сьогоднішній день втілюється в життя тільки 15 % необхідних заходів. Ще однією проблемою проектів та програм з гендерного питання є їхня локалізація в столиці або кількох великих містах та їхня націленість на жіночі організації. Так, жінки й чоловіки в провінційних містах та селищах залишаються без уваги.

Література

1. Гусак Н. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві : хто повинен її виконувати? / Н. Гусак // Соціальна робота і охорона здоров'я. — 2008. — Вип. 28. — С. 29—44.
2. Державна програма з утвердження гендерної рівності в Україні на період до 2010 р. : за станом на 19 січня 2007 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 1. — С. 91.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» : за станом на 15 квітні 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до зак. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/274-vi>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» : за станом на 8 вересня 2005 р. // Урядовий кур'єр. — 2005. — 19 жовтня. — С. 8.
5. Коментар до закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» / [Е. Ламах, К. Левченко, Т. Макійчук, О. Сулова, А. Чигрин]. — Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. — 168 с.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : за станом на 6 жовтня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до конв. : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207
7. Конституція України : станом на 1 жовтня 2011 р. — Х. : Фактор, 2011. — 128 с. — (Бібліотека законодавства).
8. Офіційний сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. — Режим доступу до сайту : <http://www.undp.org.ua>
9. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері праці) : за станом на 12 травня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим

доступу до пр. :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=40344

Проанализирована политико-правовая база обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в Украине, а также некоторые программы и проекты по реализации паритета.

Ключевые слова: *гендерное равенство, гендерное законодательство.*

Analyzed the political and legal basis for equal rights and opportunities for women and men in Ukraine, as well as some of the programs and projects for the implementation of parity.

Key words: *gender equality, gender legislation.*

Літвін Лілія Анатоліївна — провідний інженер кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Новакова О. В.